

Avrupalılaştırmanın Sınırları: Türkiye'deki Domestik Değişimi Analiz Etmek

Canan Balkır^{''} ve Diğdem Soyaltın^{'''}

1. Giriş

Aralık 1999 Helsinki Avrupa Konseyi Zirvesi'nde, Batılaştırma genel projesini farklı ve daha somut bir Avrupalılaştırma içeriğine yerleştiren resmi aday ülke statüsü Türkiye'ye verilmiştir. Avrupalılaştırma süreci, AB üyeliği beklentisi ile yönlendirilerek, katılım koşulluluğu yoluyla demokratik reformları ilerleterek temel baskı haline gelmiştir¹. Ancak, Avrupalılaştırma sürecinde tekrarlanan engellerle birlikte, bu mekanizmanın dış teşviklerin zayıf güvenilirliği ve ulusal kültürel filtreler nedeniyle yarı gönüllü olarak yürüdüğü açığa çıkmaktadır. Avrupalılaştırma, güvenilir katılım koşulluluğunun, siyasi reform destek sürecinde AB başarısı için gerekli fakat yeterli olmayan bir koşul olduğunu ortaya çıkararak koşulluluk sınırları koyma anlamında yapısal unsurlarla ilişkili hale gelmiştir. Türkiye örneğine istinaden, bu makale Avrupalılaştırmanın ve genel olarak koşulluluğa dayanan hazır modelin sınırlarının dönüştürücü etkisini azaltabilen ya da kısıtlayabilen ulusal kültürel filtrelerin önemini tartışmaktadır.

Bu çalışmada öncelikle kısaca Avrupalılaştırma kavramını ve domestik değişim mekanizmalarını tanımlanacak, daha sonrasında Türkiye için test edilecek modelin değişkenleri olacak dış ve iç koşullara odaklanılacaktır. Makale daha sonrasında farklı zaman safhalarında farklı Avrupalılaştırma izleklerini / yollarını (paths) inceleyecek ve artan bir reform eğiliminin bulunduğu en son döneme bakarak neticelendirilecektir.

2. Avrupalaşma: Kavramsal Çerçeve

Avrupalaşma, AB ve onun mevcut ve gelecekteki AB üye devletlere olan etkisi için çoğunlukla kullanılan bir kavramsal ve teorik yaklaşım haline gelmiştir. Terimi² kavramlaştırmak üzere yeni gelişmeye başlayan bir literatür bulunmaktadır, ancak terim genel olarak “AB’nin iç (ulusal düzeydeki) etkisi”³ ne ilişkin olarak kullanılmakta ve böylelikle Birliğin dönüştürücü gücünü analiz etmek için temel bir kavramı oluşturmaktadır.

Avrupalaşma çalışmalarındaki literatürün çoğu, dönüştürücü gücün AB’ye henüz üye olmuş ülkeler üzerine olan etkisini inceleyen ‘yukarıdan-aşağıya’ yaklaşıma odaklanmıştır⁴. Avrupalaşma ayrıca, özellikle AB’nin karşılaştırılabilir baskı uyguladığı aday ülkelere ihraç edilebilmektedir. AB’nin dönüştürücü gücü temel demokratik ve ekonomik reformlar ve koşulluluğun merkeze yerleştirildiği bu ülkelerdeki iç (domestik) değişimi kolaylaştırmaktadır⁵. Bu nedenle Avrupalaşma kavramı, genişleme yolundaki ülkelerin demokratikleşme süreci için önemli bir araç ve mekanizma haline gelmektedir.

AB demokratik koşulluluğu, hedeflenen ülkelerin AB ödülleri almak için yerine getirmesi gereken koşulların AB tarafından belirlendiği kural aktarımına (transferine) dayanmakta ve genel olarak ‘en büyüğü üyelik olan ödül ile destekleme’ yoluyla işlemektedir⁶. 1993 Kopenhag Kriterleri AB katılım sürecince aday ülkelerin Avrupalaşması üzerine olan ana çerçeveyi çizmiştir. ‘Kurumların istikrarı, demokrasinin teminat altına alınması, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıklara saygı duyulması ve korunması’ üzerine vurgu yapmaktadır. Buna göre, üye devlet statüsü kazanmak bu koşulların kabulü ve uygulanmasına bağlanmıştır.

Ancak Avrupalaşma, koşulluluk yoluyla bu kural aktarımından daha fazlasıdır. Hedef ülkelerin resmi yapılarına kural aktarımıyla geniş bir etkisi vardır ama ayrıca gayri resmi yapılara da etkisi bulunmaktadır. Dolayısıyla bu makalede siyasi yapı, kamusal politika, kimlik ve siyasetin bilişsel ve normatif boyutlarındaki resmi ve gayri resmi değişimin kapsayacak kadar geniş olan Radaelli’nin Avrupalaşma tanımı üzerinde durulacaktır.

Radaelli, Avrupalılaşmayı, ilk olarak AB politika sürecinde tanımlanan, pekiştirilen ve daha sonra iç (ulusal ve ulus-altı) söylev, siyasi yapılar ve kamu politikaları mantığına dahil edilen resmi ve gayri resmi kuralların, prosedürlerin, politika paradigmalarının, tarzlarının, 'işlerin yapılma şekillerinin' ve paylaşılan inanç ve normların a) inşası, b) yayılımı ve c) kurumlaştırılması olarak tanımlamaktadır.⁷

Radaelli'ye göre bu tanım hem AB üye devletlerine hem de diğer ülkelere uygulanabilmektedir. Dolayısıyla, "Avrupalılaştırma kavramının, şu anki haliyle, kültürel değişmeyi, yeni kimliklerin oluşumunu, politika değişimini, idari yenilik ve hatta modernleşme süreçlerini açıklayacağı sanılmaktadır"⁸. Bu tanım, ülkeler için AB'nin ne kadar ve nasıl önem arz ettiğine dair karmaşık resmi analiz etme fırsatını sağlamaktadır. Ayrıca tanımın odağı değişmiş ve/veya değişen çevreye aktörlerin uyum tepkisi üzerinedir. Bu, Avrupalılaştırma davranışların, politikaların, söylev ve aktörlerin gündemlerinin mantığına kademe kademe dahil olduğunda siyasi elitlerin ve diğer değişim ajanlarının uyum kalıplarını sistemli bir şekilde değerlendirmek üzerine bir açılım sunmaktadır.

Avrupalılaştırmanın kavramsal çerçevesi aynı zamanda AB'nin dönüştürücü gücüne karşılık olan iç değişimin faaliyet alanını açıkça göstermektedir. Literatür, Avrupalılaştırmanın beraberinde gelen değişimin derecesine yönelik olarak dört sonucu genişçe birbirinden ayırmaktadır: eylemsizlik(inertia), hazmetme (absorption), uyum (accommodation) ve dönüşüm (transformation). Eylemsizlik 'bir değişim eksikliği durumu' olarak ve dönüşüm de siyaset, ekonomi ve sosyal yapılarda ve de ülkenin siyasi kültüründe sistemsel bir değişiklik olarak ifade edilmektedir⁹. Hep birlikte ele alındığında bunlar değişimin hem büyüklüğünü hem de yönünü içermektedir. Bu düzeylerin her birinde yayılma sürecinin etkisi çok ya da az iç değişimden geniş-ölçekli dönüşüme kadar değişebilmektedir.

Ancak bu süreç anlaşmazlık, direnç ve siyasetten muaf değildir. Radaelli'nin belirttiği gibi, Avrupalılaştırma, "negatif" Avrupalılaştırmaya bir örnek oluşturabilecek kısıntıya (retrenchement) sebep olabilmektedir¹⁰. Bu, ulusal politikanın eğer siyasi elitler AB normlarını ve Avrupalılaştırmaya ilişkin sancılı ve maliyetli dönüşüm sürecinin meşruluğunu sorgularlarsa olabileceğinden daha az 'Avrupalı' olduğuna delalet eden çok çelişkili bir etkidir; bu durumda siyasi elitler AB ile daha ileri bütünleşmeye karşı durma eğiliminde olurlar.

3. Avrupalılaşma Nasıl Önem Arz Etmektedir? Domestik Değişimin Mekanizmaları

Avrupalılaşma önemlidir! Ulus devleti, siyasi kültürü ve iç politikaları, ayrıca iş dünyası-hükümet ilişkilerini, kamu söylemleri ve ulus devlet kimliklerini ve yurttaşlık normlarının kolektif anlayışı gibi gayri resmi yapılarını etkilemektedir. Bu nedenle, Avrupalılaşmanın ulus devletlerin yapısını ve bunlara ilişkin kolektif anlayışları değiştirdiği açıktır¹¹. Soru AB'nin önemli olup olmadığı değildir, nasıl önem arz ettiğidir.

Avrupalılaşma literatürü AB mekanizmalarının hedef ülkelerdeki yapılar üzerine etkisine yönelik farklı anlayışlar sunmaktadır¹². Literatür, Avrupa'nın hedef devletlere, yeni-kurumsalcılık anlayışının farklı kolları üzerinde duran iki teorik yaklaşım etrafında -ki bunlar rasyonel kurumsalcılık ve sosyolojik kurumsalcılıktır- gruplandırabilen gerekliliklere uymaya zorlayacağı çeşitli mekanizmalar tanımlamıştır: Önceki uyuma sevk eden çıkar/menfaat tabanlı, diğeri ise norm tabanlı motiflere atıfta bulunmaktadır¹³.

Rasyonel kurumsalcılar, 'sonuççuluk mantığı'nın (enstrümental akılcılık ya da rasyonel seçenek) AB'nin iç değişim üzerindeki etkisini etkileyen ana etmen olduğunu ileri sürmektedir. Rasyonel kurumsalcılar, uyum ve/veya devletlerin uyumsuzluk kalıplarını açıklamak için dış teşvikler modelini takip etmektedir. Dış teşvikler modeli, AB'nin kendi kurallarını AB ödülleri almak için hedef devletlerin yerine getirmesi gereken koşul olarak hazırladığı koşulluluk ile yönetişime dayanmaktadır. Dış teşvik modeline dayanan temel hipoteze göre "bir devlet, eğer ödülleri faydaları, iç uyum maliyetini (domestic adoption costs) aşıyorsa ve teşvikin kredibilite (güvenilirlik) düzeyi yüksekse AB'nin normlarına uyar"¹⁴. Bu maliyet-fayda dengesi bir yandan uluslararası ödülün güvenilirliğine ve boyutuna, diğer taraftan da iç kabul etme/benimseme maliyetinin büyüklüğüne bağlıdır.

Sosyalizasyon bir yapılandırmacı 'uygunluk mantığı' (ya da normatif akılcılık) ile yaklaşmaktadır. Bu anlamda, domestik aktörler ikna süreci ve sosyal öğrenme ve buna göre ilgili alanların ve kimliklerin yeniden tanımlanması yoluyla Avrupa normları ve uygunluğun kurallarıyla kaynaşmaktadır. Yapılandırmacı mantık, hedef devletlerin uyum(suz)luk kararlarının arkasındaki motifleri anlamak için sosyal öğrenme modeline dayanmaktadır.

Sosyal öğrenme modeline dayanan temel hipoteze göre 'bir devlette eğer AB'nin algılanan meşruiyet düzeyi, rezonans (yerel yakınlık düzeyi) ve AB ile özdeşleşme düzeyi yüksekse o devletin AB'nin normlarıyla uyum olasılığı yüksektir'. Sosyal öğrenme modeli o zaman hedef ülkelerde farklı Avrupalılaştırma sonuçlarını açıklayabilen üç faktör ileri sürmektedir: meşruiyet, kimlik ve rezonans.¹⁵

4. Avrupalılaştırma Kalıplarını Modelleme

Ampirik analiz için, bu makale siyasi elitlerin bağımlı değişkeni oluşturan AB'nin siyasi taleplerine uyduğu, kısmen uyduğu ya da uymayı reddettiği şartları araştırmak için dış teşvikler modelinin (ödülün boyut ve güvenilirliği, iç uyum maliyetleri ve veto aktörleri) hipotezini ve sosyal öğrenme modelini (meşruiyet, kimlik ve rezonans) bağımsız değişkenler olarak biçimlendirmektedir. Bu ayrıca etkenleri ve o kararın şartlarını belirleyen koşulları da ortaya koymaktadır. Yasal kurala uymak uyum ve uyum göstermemeyi ayıran temel göstergedir. Eğer bir devlet AB tarafından teşvik edilen normlara göre bir antlaşma imzalamışsa ve/veya bir kanunu yürürlüğe sokmuşsa, uyum sağlıyor şeklinde düşünülebilir¹⁶.

Ulusal arenadaki çatışmalar AB koşulluluğunun uyma sürecini harekete geçiren önemli bir kolaylaştırıcı (katalizör) rolü olduğunu gösterir; ancak sürdürülebilir bir Avrupalılaştırma süreci belirli iç koşulları gerektirmektedir. Avrupalılaştırma literatürünün de ileri sürdüğü gibi, AB'nin dönüştürücü gücünün alıcı ülkelere etkisi iç yapılanışlara/düzenlemelere bağlıdır. Dolayısıyla bu süreç ulusal özelliklerin Avrupalı normların yayılımının genişlemesi ve yönünün biçimlendirilmesindeki rolünü oynamaya devam ettiği "ulusal renklerle iç uyum/intibak" şeklinde kavramlaştırılmaktadır¹⁷. Bu, ülkelerin Avrupalılaştırma patikalarının üzerindeki dış faktörler ve iç koşullar arasındaki etkileşimi sürdürmektedir (Robert Putnam'ın iki düzeyli oyununa bakınız¹⁸). Bağımsız değişkenler, dolayısıyla, dış ve iç koşullara ayrılmıştır. Dış koşullar, koşulluluk meşruiyetinin etkinliğini ilgilendiren AB koşulluluğunun algılanan meşruluğu ile ödüllerin boyutu ve inandırıcılığı olarak adlandırılabilir AB niteliklerine işaret etmektedir¹⁹. Hedef ülkelere, uyum karşılığında finansal destek, piyasa erişilebilirliği ve teknik uzmanlık gibi maddi veya diğer somut siyasi ödüller teklif edilebilmekteyse de tam üyelik teklif edilebilecek en büyük ödül durumundadır. Çifte standartlar AB'de düşük düzeyde güven yaratacak ve aynı uyum çekiciliği çabasını boşa çıkartacak şekilde sonuçlanacaktır.

İç koşullar, uyum maliyeti ve veto aktörlerinin varlığının hedef ülkelerin uyum kararlarını ciddi şekilde etkilediği nitelikleri ifade etmektedir (maliyet, veto aktörleri, kimlik, rezonans)²⁰. Bağımlı değişken olarak AB'nin demokratik koşullarına uyum sağlamanın düzeyini ölçmek için öncelik olarak resmi AB belgelerine (Düzenli raporlar, Katılım Ortaklığı Belgesi-KOB ve Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı-MÜİTUP) odaklanılmaktadır.

Şekil 1, dış etkenlerin ve iç koşulların farklı durumlardaki kombinasyonu gerçek, yavaşlamış, sığ ve durgunlaşan Avrupalılaşmaya yol açan Avrupalılaşmanın farklı sonuçlarını şekillendirdiği bu basit matrisi göstermektedir. Modelin analizine girmeden önce üzerinde durulması gereken iki nokta bulunmaktadır. İlk olarak, modelin ülkelerin AB gerekliliklerine uyma süreçlerini yönetenlerin elitler/iktidardaki siyasi liderler olduğu ön-varsayımına dayandığı varsayılmaktadır²¹. İkinci olarak, bu farklı süreçler arasında keskin bir ayrım yoktur, daha çok bunlar kendi kendini güçlendirecek şekilde birbirine bağlıdır ve artan, aşamalı ve izleğe bağımlı olarak analiz edilebilecek bir kurumsal ve siyasi değişim sürecinin parçalarıdır. İzlek bağımlılığı, politika devamlılığının dönemlerini reformların fasıllarına bağlayan uzunlamasına bir bakış açısı sağlamaktadır. Bu safhalar eski seçimlerin gelecek gelişmeleri etkilediği rastlantısal bağlar tarafından tanımlandığından burada izlek bağımlılığı oluşmaktadır²². Bu bakış açısı içinde, sığ Avrupalılaşma sürecinde yapılan reformlar, gelecek evrelerdeki ileri düzenlemelere yol açacaktır.

Şekil 1 Avrupalılaşma Modeli

		Dış Etkenler	
		Güçlü	Zayıf
İç Koşullar	Elverişli	(1) Gerçek Avrupalılaşma	(2) Yavaşlamış fakat devam eden Avrupalılaşma
	Elverişli değil	(3) Sığ Avrupalılaşma	(4) Durgunlaşan Avrupalılaşma

Başlangıç olarak, ‘gerçek Avrupalılaştırma’ Avrupalılaştırmaya karşılık olarak domestik değişimin ilgili ülkenin resmi ve resmi olmayan yapısını etkileyen dönüşüm olarak değerlendirildiği yerde AB gerekliliklerine en yüksek derecede uymayı ifade etmektedir. Eğer Avrupalılaştırma hızını kaybeder fakat uygun iç etkenlerinin itici gücü ile ve/veya gelecek reformlar için dış teşvikler zayıf olmasına rağmen hükümete baskı yapan aktörlerin talep değişiklikleri vasıtasıyla hala daha düşük bir derecede devam ederse, ‘yavaşlamış fakat devam eden Avrupalılaştırma’ adını almaktadır. Sığ Avrupalılaştırma durumunda ise, uygun olmayan iç etmenlerden dolayı, tamamen uyumu ve üyelik beklentisini reddetmenin daha da yüksek maliyetleriyle yüzleşmekten kaçınmak için uyum taklidi yapan siyasi aktörlerin çabaları ile süreç ilerlemektedir. Bu anlamda, iç aktörler AB gerekliliklerini karşılamak için kanunlar geçirdiklerinde fakat uygulama siyasi isteginin eksikliğinden dolayı bunu takip etmediğinde güvenilir dış koşullar bile etkisiz kalmaktadır. Dolayısıyla aktörler bu iç değişikliklerin uygunluğuna inanmamaktadır²³. O yüzden, siyasi davranışın ‘mantığı’nda değişim olmadan politika gereklilikleri düzenlendiğinde değişimin derecesi (hazmetme düzeyi) düşüktür. Ancak reform süreci aksamaktadır ve uygun olmayan iç koşullar zayıf dış etmenlerle birleştiğinde Avrupalılaştırma sadece hız kesmektedir ki buna ‘durgunlaşan Avrupalılaştırma’ denmektedir. Bu sonuç AB kurallarının ülkeye aktarılmasında ve sonraki uygulamada olduğu kadar AB gerekliliklerine uymadaki ani direnç gibi, gecikmeler, ertelemeler şeklinde olabilmektedir ki buna eylemsizlik adı verilmektedir.

5. Ulusal Kültürel Filtreler Türkiye’deki Avrupalılaştırmayı Sınırlıyor mu?

Avrupa’nın siyasi normları ile ulusal miraslar ve devlet tutumu arasındaki çatışma bağlamında, Türkiye’nin benzersiz ve çok zorlu bir testtir. Dolayısıyla bu durum Avrupa norm difüzyonunun dönüştürücü etkisini ve politik öğrenmeyi azaltan ya da kısıtlayan kültürel filtreleri tasavvur etmektedir. Bu filtreler Avrupalılaştırma sürecinde direniş ve sürecin reddi gibi beklenmeyen sonuçlar oluşmasına yol açabilmektedir. Ian Manners bir ülkenin kültürel filtrelerini norm difüzyonunun öznelere tarafından bilginin yapılandırılması ve norm difüzyonu ile sosyal ve politik kimliğin oluşturulması arasındaki etkileşime dayandırmaktadır. Manners, kültürel filtrelerin uluslararası normların ve üçüncü ülkelerde normların öğrenilmesi, kabulü ya da reddedilmesine yol açan siyasi öğrenmenin tesirini etkilediğini ifade etmektedir²⁴. AB koşulluluğuna uyum süreci tarihi miraslar, politik kültür, ulusal kimlik ve ülkenin bütünlüğü için zorlayıcı bir durum yarattığı için bu etkileşim Türkiye’de çelişkili bir duruma

dönüşmüştür. Özellikle AB katılım koşulları Kemalizm için doğrudan bir tehdit olarak algılanmış ve uyumun yarattığı politik maliyetlerin çok yüksek olacağı yönünde bir konsensüs yaratmıştır²⁵.

Kemalizm devlet doktrini olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin ana karakterlerini tanımlamakta ve temel olarak iki prensibe dayanmaktadır. Bunlardan birincisi, laiklik, yani din ve devletin birbirinden tamamen ayrı olmasıdır. İkincisi de tek bir Türk kimliğini yansıtan milliyetçiliklerdir. Kemalist bakış açısından ulusal kimlik kavramı bu nedenle homojenliğe, birliğe, bütünlüğe ve devletin milleti ve toprağı ile bölünmezliğine vurgu yapmakta, etnik azınlıkların tanınmasına imkân bırakmamaktadır. Bu kapsamda Kemalizmin Avrupa bütünleşme süresinde ülke için bir paradoks haline geldiği iddia edilmektedir²⁶. Kürt sorunu ve askeriye'nin siyasetteki rolü, Kemalizm ve liberal Avrupa demokrasisinin temel normları arasındaki içsel çatışmayı gösteren örneklerdir. Bu çatışmanın ülkenin AB'ye uyum için gerekli koşullardan biri olan rezonansı düşürdüğü bir gerçektir²⁷.

Kürtler, yaklaşık 12-13 milyonluk nüfus ile Türkiye'nin en büyük etnik kültürel ve dilsel azınlığıdır. Kürtlerin büyük çoğunluğu, yaklaşık 4-5 milyon kadarı, Güneydoğu Anadolu'da yaşamaktadır²⁸. Fakat 1923 tarihli Lozan Antlaşması sadece gayri-Müslim grupları (Rum, Ermeni Ortodoks ve Yahudi) azınlık olarak tanımış ve onların Müslümanlar ile aynı sivil ve politik haklardan yararlanacağını belirtmiştir²⁹. Bu nedenle bu grup dışındakilerin azınlık olarak tanınması sadece yasal mühendislik ile kanunların değişmesi değil Türkiye Cumhuriyeti devletinin tanımı ve doğasının değişmesi anlamına gelmektedir. Ayrıca Kürt sorunu sadece farklılıkların tanınmasını savunan bir kimlik politikası formundaki etnik milliyetçilik ile ilgili olmayıp devlet ve PKK (Kürt İşçi Partisi) terörist örgütü arasındaki düşük yoğunluklu savaş ile de ilintilidir. Bu örgütün son zamanlarda değiştiği iddia edilse de asıl amacı Türkiye, İran, Irak ve Suriye sınırları içerisinde bir Kürt devleti kurmaktır³⁰. PKK ile bağlantısı nedeni ile Kürt kimliğinin tanınması yönündeki talepler ülkenin bütünlüğü için tehdit olarak algılanmış ve kendilerini ulusal kimliğin mutlak birliği ile tanımlayan geleneksel kurumlarca sert tepkiler ile karşılanmıştır. Bu durum ulus-altı etnik grupların azınlık olarak korunmasını ve bunlara saygı duyulmasını gerektiren Avrupa insan hakları ve standartları ile ciddi bir çatışmaya girilmesiyle sonuçlandırılmıştır.

İnsan hakları kapsamında AB azınlık haklarının korunması ve bu haklara saygı duyulmasını Topluluğun antlaşmalarında bir norm olarak bir sisteme bağlanmış ve 1993 Kopenhag Avrupa Konseyi'nde üye olmak için bir koşul

olarak tanımlamıştır. Buna ek olarak AB, azınlık haklarının korunması ve bu haklara saygı duyulmasını 2001 yılında Türkiye için hazırlanan Katılım Ortaklığı Belgesi'nin (KOB) önceliklerinden biri olarak belirtmiş; 2003, 2006 ve 2008 yıllarında da bunu yinelemiştir. Bu bağlamda Ankara "etnik kökeni fark etmeksizin tüm vatandaşlar için kültürel farklılığın sağlanmasını, kültürel hakları garanti altına alınmasını ve Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonuna uygun olarak azınlık haklarının korunması ve bu haklara saygı duyulmasını teşvik etmelidir; Türkçe dışındaki dillerde TV ve radyo yayınına ulaşım imkanını iyileştirmeli, [...] Kürt kökenliler dâhil tüm Türk vatandaşları için ekonomik, kültürel ve sosyal fırsatları geliştirmelidir"³¹.

Öte yandan Türk Askeri Kuvvetleri, AB teşvikli reformlardan özellikle de azınlık hakları konusundaki reformlardan rahatsız olmuştur. Çünkü ulus-altı etnik ve dini grupların mobilize olması devletin din ile olan ilişkisinin tanımlanması ve demokratik yönetim süreci için zorlayıcı olmaktadır. Ülkenin bölünmez bütünlüğü ve laik karakteri, Türk askeri yapılanmasının vazgeçilmez iki ögesini oluşturmaktadır. Bu nedenle askeriye'nin gözünde Türkiye'nin Avrupa macerası askeriye'nin gücünü ciddi ölçüde kısıtlayacağı gibi ülkeyi Kürt ayrılıkçılığı gibi tehditler karşısında savunmasız bırakacaktır³². Askeri elitlerin özellikle Milli Güvenlik Kurulu (MGK) yolu ile günlük politika üzerinde etkiye sahiptir Askeriye'nin sivil ve demokratik kontrolü ne Kopenhag'da ne de AB müktesebatında resmi bir katılım kriteri olarak tanımlanmış olmasına rağmen, bu kural tüm üye ülkelerde bir norm olarak kabul edildiğinden meşruluğu ve geçerliliği oldukça yüksektir³³. Bu nedenle KOB 2001'de MGK'nın hükümete danışmanlık yapan bir kurumdan öte bir konumu olmaması gerektiğinin altı çizilmiştir.

6. İniş Çıkışlı bir Avrupalılaştırma Süreci: Biraz Alaturka mı?

Türkiye'de Avrupalılaştırma süreci doğrusal ve sorunsuz ilerleyen bir süreç olmamış, daha çok inişli çıkışlı ve dur kalklı bir seyir izlemiştir³⁴. Helsinki Zirvesi ile güvenilir adaylık perspektifi Türkiye örneğini kuşatan belirsizliğin giderilmesini sağlamış, Türkiye'nin bir Avrupa ülkesi olup olmadığına dair olan tartışmayı kısa süreliğine de olsa sonlandırmıştır. Üyelik perspektifinin ve daha belirli hale gelen dış teşviklerin yarattığı olumlu atmosfer, AB, Türkiye ile 3 Ekim 2005 tarihinde üyelik müzakerelerini başlatma kararı aldığında zirveye ulaşmıştır. Fakat ülkedeki reformların derecesi, zamanlama, askeriyede, yargı sisteminde ve bürokratik yapıdaki laik (seküler) elitler gibi süreci veto eden aktörlerin gücüne dayanmaktadır. Bu çalışma, 1999'dan beri ülkenin içinde olduğu reform

sürecini iç ve dış faktörlerin etkileşiminin Avrupalılaşma süreci üzerindeki etkisinin değerlendirileceği üç temel safhada analiz edecektir.

Birinci safha, 1999 yılında Helsinki’de Türkiye’ye adaylık statüsü verilmesinden AKP’nin genel seçimlerden ezici bir zafer ile çıktığı 2002 yılına kadar olan dönemi kapsamaktadır. İkinci safha, AKP hükümetinin kurulmasından Türkiye’nin Ankara Anlaşması’nı, tarihinde AB üyesi olan 10 ülkeyi (Güney Kıbrıs dahil) kapsayacak şekilde genişleten Ek Protokol’ü imzalamayı reddetmesi nedeniyle 2005 yılında AB’nin müzakereleri kısmi olarak AB’nin üyelik müzakerelerini sekiz başlıkta dondurmasına kadar geçen ve Avrupalılaşmanın altın çağı olarak kabul edilen üç yılı kapsamaktadır. Üçüncü safhaya reform sürecini felce uğratan ve durgunlaşan Avrupalılaşmaya neden olan PKK şiddeti, artan milliyetçilik, ulusal alandaki kuvvetli siyasi tansiyonlar ve çatışmalar ile zayıf dış faktörlerin damgasını vurduğu üç yılı kapsamaktadır. Kramer “AB’nin kredibilite/güvenilirlik boşluğunun yol açtığı koşulluk-uyum mantığının bozulmasına işaret etmiş ve Türkiye’nin AB katılım sürecinin negatif faktörlerin ve zıt güçlerin her iki tarafta birbirini beslemesi ile kısır bir döngüye girdiği belirtmiştir”³⁵.

Bununla birlikte 2008’den yılından itibaren yavaş da olsa ilerleyen bir Avrupalılaşma olarak nitelendirilebilen artan bir reform eğilimi mevcuttur. AB’nin kredibilite/güvenilirlik düzeyinin ve halk desteğinin oldukça düşük olmasına rağmen devam eden reform süreci kısmen statükodan memnun olmayan hükümetin kendi değişim çabaları ile ve sivil toplum örgütleri ve entelektüeller gibi değişim ajanlarından reformların devamı için gelen talep ile açıklanabilmektedir.

Bu üç safhanın ayrıntılı incelenmesine geçilmeden önce, belirtilmelidir ki Avrupalılaşma sürecinin yarattığı sonuçlar mutlaka istikrarlı ve sabit olmak zorunda değildir, geçici sonuçlar da söz konusu olabilmektedir³⁶. Zamanla durma noktasına gelen Avrupalılaşma hükümetin üzerindeki baskıların maliyetleri artırması nedeniyle sürdürebilir olmaktan çıkmakta ve/veya dönüşümün arkasındaki itici güçler olan dış ve iç faktörlerin arasındaki dengenin bozulması da iyi giden Avrupalılaşmayı felce uğratabilmektedir. Bu noktada Eralp, Türkiye-AB ilişkilerinde geçicilik (zaman faktörünün) önemli bir unsur olduğuna dikkat çekmiş, AB ve Türkiye’nin zaman dilimleri birbirinden uzaklaştığında Türk siyasi elitlerinin reform süreci ve ilgili taahhütler ve mühletler ile ilgili git gide daha hassas hale geldiklerini belirtmiştir³⁷.

I. Safha (1999-2002) Sığ Avrupalılaştırma Süreci

Türkiye'ye adaylık statüsü veren 1999 Helsinki Zirvesi, Türkiye-AB ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. Zirve sonrasında Avrupa Komisyonu 2000 yılında ilk Katılım Ortaklığı Belgesini yayınlamış, Türkiye de 2001 yılında AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Programı yayınlayarak cevap vermiştir. AB'nin siyasi ve ekonomik beklentilerini karşılamak için temel bir girişim olan Ulusal Program özellikle siyasi alanda beklentilerin gerisinde kalmıştır. 2001 sonunda ve 2002'de Türk otoriteleri AB'nin siyasi alandaki taleplerini karşılayabilmek için daha çok Ulusal programının yürütülmesine odaklanmıştır.

Reform süreci, merkez sağ Anavatan Partisi (ANAP) -ortanın solu Demokratik Sol Parti (DSP)- aşırı sağ Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) koalisyon hükümetinin ihtiyatlı adımları ile başlamıştır. Ekim 2001 yılında yapılan anayasa değişiklikleri kanun tarafından yasaklanmamış herhangi bir dilde düşüncenin ifadesi ve yayılması ile ilgili kısıtlamayı Anayasadan kaldırmıştır. Benzer olarak yayın hakkına ilişkin kısıtlamalar kaldırılmıştır. Ağustos 2002'deki anayasa reform paketi barış döneminde idam cezasını kaldırırken, Terörle Mücadele yasası revize edilmiş ve Türkçe dışındaki dillerde yayına izin verilmiştir. Bunun dışında yabancı dillerin öğretimi ile ilgili kanun yenilenerek, özel Kürtçe dil kurslarının açılmasının yolu açılmıştır³⁸. AB koşulluluğu, ülkenin resmi Kürt stratejisinde değişikliği tetiklemiş, önemli reformlara yol açmış fakat ilerleme sınırlı kalmıştır.

Askeriyenin siyasetteki rolüne ilişkin olarak yapılan reformlar da MHP'nin aşırı milliyetçi tutumu ve DSP'nin askeriye ile olan kordiyal bağları nedeniyle benzer şekilde yetersiz kalmıştır³⁹. Her iki parti de süreçten endişe duymaktadır. MHP ülkenin bütünlüğüne tehdit oluşturduğu düşüncesi ile AB'nin çok kültürlülük ve azınlık hakları konusundaki reform ajandasından rahatsızken, DSP sürecin Kemalist ideolojiyi ve askeriyei zayıflatacağından endişelidir⁴⁰.

2001 anayasa değişiklikleri ile MGK'nın yapısı, görevleri ve işleyişine yönelik önemli değişiklikler yapılmış, MGK'nın danışma kurulu olduğunun ve rolünün tavsiye ile sınırlandırıldığı altı çizilmiştir. Fakat 2002 İlerleme Raporu'nda belirtildiği gibi MGK ile ilgili değişiklikler "MGK'nın işleyişini pratikte değiştirmemiş, kurumun hassas siyasi konulardaki kararları, beyannameleri ya da önerileri siyasi süreci güçlü şekilde etkilemeye devam etmiştir"⁴¹.

Bu safhada yapılan anayasal değişiklikler ilerleyen dönemlerdeki değişikliklerin önünü açmıştır. 2001 ve 2002 yılındaki reform adımlarının zamanlaması dikkate alındığında, uyumun derinliğinin olmadığı, reformların AB takvimine uygun olarak, yani AB'nin ilerleme raporu ve müzakerelerin açılması konusunda karar alma sürecini etkileyecek şekilde yapıldığı ileri sürülmüştür⁴². Avrupa Komisyonu 'Türkiye'nin kayda değer bir gelişme kaydettiğini ...[fakat] siyasi kriterleri tam olarak karşılamadığını' belirtmiştir⁴³. Buna ek olarak Komisyon müzakerelerin açılması için değişen kanunların uygulamaya geçmesini talep etmiştir.

Tüm bu gelişmeler göz önüne alındığında birinci safhanın sonucu sığ Avrupalılaşıma olarak adlandırılabilir. Bu dönemde sivil toplum örgütlerinin sürece dahil olmamış, sürecin ülke içindeki belirginliği (domestic salience) ve Avrupa ile özdeşleşme düzeyi düşük kalmıştır⁴⁴. Fakat AB üyeliği için kamu desteği 2001'de %74'lere kadar çıkmasına rağmen veto oyuncularının gücü ve karşılaşması gereken politik maliyetler nedeniyle hükümet için siyasi reformlara devam etmek git gide güçleşmiştir. Üstelik AB üyeliği konusundaki belirsizlik ve güvensizlik ortamı da bu maliyetin daha yüksek algılanmasına yol açmıştır⁴⁵. Yükselen tansiyon koalisyon hükümetinin dağılmasına ve erken seçimlere yol açmıştır. 3 Ekim 2002'de yapılan genel seçimlerden AKP zaferle çıkmış ve tek başına hükümet kurmuştur. Siyasi alandaki bu dalgalanma Avrupalılaşıma sürecinin seyrini değiştirmiş ve ikinci safhaya geçilmesine yol açmıştır.

II. Safha (2002-2005) : Gerçek/Yarı-gerçek Avrupalılaşıma Süreci

Kasım 2002'de yapılan genel seçimlerden kendisini muhafazakâr demokrat olarak tanımlayan AKP ezici bir zaferle çıkmıştır⁴⁶. Yeni kurulan hükümet AB normlarını siyasi reformlar için temel alan bir program yayınlamıştır. Bunun yanında tek parti hükümeti anayasayı değiştirmek için yeterli koltuk sayısına sahip olduğu için rezonans düzeyi yükselmiştir⁴⁷. Diğer taraftan CHP, AB karşıtı bir duruş ve yeni-milliyetçi bir söylem takınarak süreçte bir veto oyuncusu haline gelmiş ve AB sürecine git gide yabancılaşmıştır.

AB reform süreci, Aralık 2004'de düzenlenen Türkiye'nin siyasi kriterleri karşıladığı ve üyelik müzakerelerin gecikmeksizin başlatılacağı kararının alındığı Avrupa Konseyi Kopenhag Zirvesi'nde alınan karardan sonra daha da hızlanmıştır. Kopenhag Zirvesi sonrasında hükümet ifade ve toplanma özgürlüğü ve askeriye'nin sivil kontrolü gibi hassas konulara odaklanan dört tane uyum paketi hazırlamıştır. Reform sürecinin hızlanması

ile uyum paketleri konusunda hem Parlamento'da hem de Parlamento dışında artan bir konsensüse ulaşılmış, bu atmosfer AKP hükümetinin reform yanlısı ajandasına bağlı kalmasını sağlamıştır.

Kürt sorununa ilişkin olarak, hükümet ilgili illerde Olağanüstü Hal (OHAL) uygulamasına son vermiş ve Kürt vatandaşların bireysel özgürlüklerini kısıtlayan önlemleri kaldırmıştır⁴⁸. AB'nin genişlemeden sorumlu Komiseri Olli Rehn Kürt haklarına ilişkin reformları kısıtlı ama yine de Türk toplumu için çok önemli bir açılım olarak değerlendirmiştir⁴⁹. 2004 İlerleme Raporu genel anlamda bir öncekinden daha olumlu bir vurguya sahip olup özellikle Kürt hakları konusundaki ilerlemeye dikkat çekmiştir.

MGK'nın işleyişine ilişkin olarak da önemli değişiklikler yapılmış, kurumun danışman niteliğinin altı çizilmiş ve kurumun Genel sekreterini atama prosedürü de yenilenmiştir. AB koşulluğu ve AKP'nin siyaseti de-militarize etme çabaları arasındaki paralellik, hükümetin bu konuda 'sessiz devrim' özelliği taşıyan reformlar yapmasına olanak sağlamıştır⁵⁰. Askeri ve laik elitler, daha önce de belirtildiği gibi, devletin bütünlüğü ve güvenliği ve Kemalist yapı için riskler içerdiğine inandıkları Kürt hakları ve askeriye konusunda yapılan reformlardan rahatsızlık duymuşlardır. Fakat laik düzeni referans noktası olarak alan ve güçlü bir batı oryantasyonu ile AB üyeliğine sıkı bir taahhülle bağlı olan AKP hükümetin temel siyasi reformları yürüttüğü, AB üyeliği için halktan güçlü bir desteğin ve sivil toplum aktörlerinden baskının geldiği bir ortamda AB'ye karşı kuşkucu tavır alan (Euro-skeptik) öğelerin varlığı ve gücü azalmış, reform karşıtı aktörler siyasi olarak marjinalize olmuştur⁵¹. Öniş ve Keyman askeri aktörlerin Avrupalılaştırma sürecinde davranışsal değişime yol açan bir öğrenme sürecinden geçmekte olduğunun da altını çizmektedir⁵². Bu öğrenme süreci uzun dönemde sivil-asker ilişkisinin daha sağlıklı olması bağlamında umut vericidir.

İkinci safha çıkar grupları, büyük iş toplulukları, sivil toplum örgütleri ve entelektüel çevreler gibi hükümetin AB reform çabalarını destekleyen (hükümet dışı) sivil aktörlerin güç kazanmasına yol açmıştır. Özellikle TUSİAD, 1996 yılında AB üyeliği yolunda sağlam bir adım teşkil ettiğine inanılan Gümrük Birliği'nin hayata geçmesinden beri demokratikleşme için önemli kampanyalar düzenleyerek öne çıkan bir aktör olmuştur⁵³. AB kredibilite/güvenilirlik düzeyinin artmasıyla bu aktörler, demokratik reformların başlatılması ve devamı için hükümetin üzerine baskı

kurmuşlardır⁵⁴. Dolayısıyla reform süreci için dış ve iç koşul ve faktörler belirleyici olmuştur.

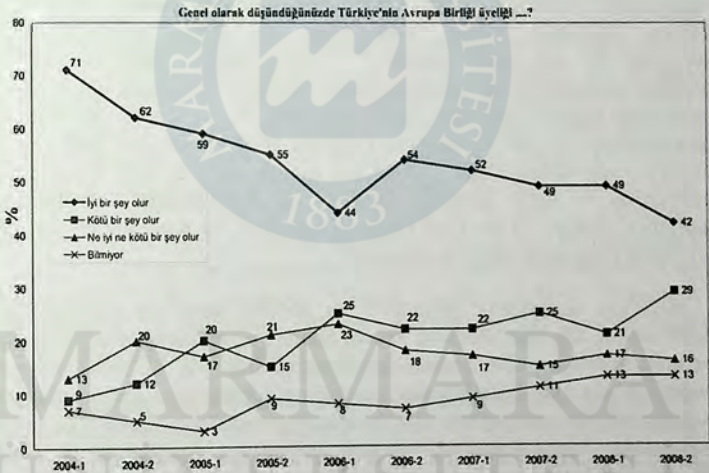
AKP'nin kimlik politikalarında sahip olduğunu iddia ettiği liberal ve çoğulcu yaklaşımı ve laik söylemi (veto oyuncularının gözünde (Kemalist merkezlerin) siyasi duruşunu meşrulaştırmasına yardımcı olmuş), Avrupalılaşma çerçevesinde iç uyum maliyetlerinin azalmasına ve yüksek rezonansa yol açmıştır⁵⁵. Avrupa Konseyi bu gelişmeleri olumlu karşılamış ve 'Türkiye'nin üyelik müzakerelerine başlamak için siyasi kriterleri yeterli düzeyde karşıladığına' kanaat getirmiştir. Bu kararı takiben 3 Ekim 2005'te üyelik müzakerelerinin başlaması kararı alınmıştır⁵⁶. Bu nedenle güçlü dış faktörlerin uygun iç koşullar ile karşılandığı -yüksek kamuoyu desteği ve zayıf muhalefet nedeniyle Avrupa ile yüksek özdeşleşme- ikinci safha Avrupalılaşmanın altın çağı olarak addedilmektedir⁵⁷. Fakat çalışmada bu dönem yine de yarı-gerçek Avrupalılaşma olarak adlandırılmıştır. Çünkü Avrupalılaşma söylemini gerçek ve samimi bir şekilde içselleştirmekten çok uzakta kalmış ve Avrupalılaşma sürecini AKP hükümeti dini seçmenlerinin gerekliliklerini AB'nin demokrasi söylemi ile çerçevelemeye izin vererek ve AB sürecini siyasetin de-militarize edilmesi için fırsat olarak kullanarak daha ziyade hükümetin hesapları ile sınırlanmıştır. AB üyeliğine ve siyasi reform sürecine kısa dönemli bir bağlılık gösteren AKP hükümeti, hem pratikte hem retorikte reform sürecinin hızını kesmiş ve daha çok seçim hesapları ile motive olan kısa vadeli vizyonu ile bir politika-fırsatçısı haline gelmiş, reform süreci de durma noktasına gelmiştir.⁵⁸

III. Safha (2005 sonrası) Durgunlaşan Avrupalılaşma Süreci

Türkiye'de 2005 sonrası dönem, reform sürecinin beklenmeyen bir şekilde hız kesmesiyle şekillenmiştir. 3 Ekim 2005'te üyelik müzakerelerinin başlamasından sonra ironik olarak AB kaynaklı reform süreci belirgin biçimde yavaşlamış ve neredeyse durma noktasına gelmiştir. Bu yavaşlamanın gerisindeki en önemli faktörlerden biri ulusal problemleri AB üyelik sürecine bağlayarak AB-karşıtı eğilimleri mobilize eden ulusal düzeydeki veto oyuncularındır. Fakat Bağımsız Komisyon'un raporunda da altı çizildiği gibi AB teşviklerinin düşen kredibiliteler/güvenilirlik ve meşruluk düzeyi de göz önüne alınmalıdır. Bu sonuçta bazı AB liderlerinin negatif tutumları, anayasal düzenlemeler ve gelecek genişlemeler hakkındaki Avrupa'daki kafa karışıklığı ve müzakere sürecinde artan engelleri de göz önünde bulundurmak gerekmektedir.⁵⁹

Türkiye'nin AB müzakerelerine başlamasıyla teşviklerden çok koşulluğun müzakere sürecine hakim olduğu algısı ve üyelik perspektifinin bulanıklaşması Türk elitlerinin ve halkın gözünde, AB üyeliğinin cazibesinin azalmasına yol açmıştır⁶⁰. AB üyeliği için halktan gelen destek %40 gibi ciddi bir oranda düşmüştür (Bakınız. Şekil 2)⁶¹. Genel olarak başlıca medya kuruluşları da değerlendirmelerinde AB üyeliğinin Türkiye üzerindeki yaratması muhtemel olumlu etkilerden çok olumsuz etkilerini öne çıkarmışlardır.

Şekil 2: AB üyeliği için halktan gelen destek

Kaynak: Eurobarometer, Eurobarometer 69, Türkiye Ulusal Raporu, 2008, [s.20].

Ülkede 2005 sonrası döneme, AB ile ilişkilerin günden güne kötüye gitmesine ve reform sürecinin tehlikeye girmesine yol açan yüksek gerilimli siyasi tansiyon ve çatışmalar damgasını vurmuştur. Bununla birlikte hükümetin daha önce Avrupalılaştırma sürecinde sahip olduğu istek ve kararlılığın büyük bir kısmını kaybettiği gözlenirken, gittikçe artan reform yorgunluğu, AB reformlarının uygulanması ve hataya geçirilmesi için hükümetin tereddütlü adımlar atmasına neden olmuştur⁶². Buna ek olarak AKP'nin bazı İslami açıklamaları ve tartışmalı aktiviteleri ülkede laiklik konusunda çok sert bir İslamcı-Kemalist çatışmasına meydan vermiş ve Nisan 2008'de Yargıtay başsavcısının AKP'nin kapatılması ve içlerinde

Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın da olduğu 71 AKP'li siyasetçinin siyasetten men edilmesi için dava açmasıyla bu karşılaşma somut hale gelmiştir.

Reform süreci Güneydoğu Anadolu'da ve büyük illerde özellikle 2006 sonrası terörün yeniden canlanması ve PKK şiddetinin tırmanması ile de sekteye uğramıştır. Bu dönemde şehit cenazeleri neredeyse günlük bir ritüel haline gelmiştir. Hükümet terörist saldırıların artması ile Terörle Mücadele yasasında yenilik yapmak konusunda askeri elitlerin ve muhalefet partilerinin baskısı altında kalmıştır. Yapılan değişiklikler güvenlik güçlerine terörle mücadelede daha geniş bir otorite sağlamış ve işkenceye karşı alınan teminatları kaldırmıştır. Öniş'in açıkça belirttiği gibi "Yeni Terörle Mücadele Yasası, Türkiye'nin son dönem demokratikleşme sürecinde bir geri adım olmuştur"⁶³. Milliyetçiliğin, MHP ve CHP'nin popülist açıklamaları ile körüklendiği bir ortamda; hükümetin ulusal kimlik konusunda çoğulcu söylemini sürdürmesi hem çok zor hem de çok maliyetli hale gelmiştir. Kimlik konusundaki söylem 2008 yılında çok daha katı bir milliyetçiliğe dönüşmüştür⁶⁴. AKP'nin tutumu da eski tarz güçlü devlet geleneğine ve etnik anlamda dışlayıcı bir milliyetçiliğe yakınlaşırken, toplumsal düzeyde Türk-Kürt ilişkileri bozulmuş ve Kürt hakları ile ilgili reformlar durgunluk sürecine girmiştir.

AKP'nin demokratik girişimleri bu nedenle derin ve içselleştirilmiş değil; aksine sığ, kısa vadeli ve fırsatçı olarak yorumlanmaktadır. Bu durum partinin liberal aktörler, başlıca medya kuruluşları⁶⁵ ve TÜSİAD gibi bazı önemli iş çevreleri⁶⁶ ile kurulan işbirliğinin çözülmesine neden olmuştur. Kimlik politikası konusunda İslami-liberal konsensüsün çökmesi ve laiklik konusunda İslami-Kemalist çatışma nedeniyle, Avrupalılaşma süreci müzakerelerin başlamasından sadece 13 ay sonra çok kritik bir kırılma ile karşı karşıya kalmıştır. Türkiye'nin Güney Kıbrıs'a hava alanı ve limanlarını açmayı reddetmesiyle, müzakereler olası bir tren kazasının eşiğine gelmiştir⁶⁷. 14-15 Aralık 2006'da Brüksel'de düzenlenen Avrupa Konseyi, Türkiye'nin tavrına cevaben, müktesebatın sekiz başlığında müzakerelerin dondurulmasına karar vermiş ve herkesçe bilinen olası tren kazasını önlemiştir. Müzakerelerin kısmi olarak askıya alınmasına ek olarak, Avrupa liderlerinin Türkiye karşıtı konuşmaları ve tam üyelik yerine ayrıcalıklı ortaklık önerileri sadece AB'nin kredibilitésinin/güvenirliğinin değil ahde vefa (*pacta sunt servanda*) prensibinin de sorgulanmasına yol açmıştır. Ayrıca bu tavır AB'nin aday ülkelere, özellikle de Müslüman bir aday ülkeye karşı, çifte standart uyguladığı izlenimini yaratmıştır. Tüm bunlar ülkede süre giden tansiyon ile birleşmiş ve Avrupalılaşma sürecinin

durma noktasına gelmesine yol açmıştır. Üçüncü safha, bu nedenle bu çalışmada durgunlaşan Avrupalılaştırma süreci olarak tanımlanmıştır. Belirtmek gerekir ki, bu ortam veto oyuncularına siyasi konuları polarize etme ve ulusallaştırma konusunda önemli fırsatlar sunmakta, bu aktörler halka yanlış bilgi vererek ve retoriklerini stratejik olarak hassas konular çevresinde şekillendirerek AB karşıtı seçmenleri mobilize edebilmektedirler⁶⁸. Bu da negatif Avrupalılaştırma için zemin hazırlamak anlamına gelmektedir.

7. Devam eden Avrupalılaştırma Süreci?

Türkiye'de 2008'den itibaren olan dönem yavaş da olsa ilerleyen ve devam eden bir Avrupalılaştırma süreci olarak görülebilir. Türkiye bazı alanlarda hala çeşitli demokratik reformlar başlatmaktadır. Olli Rehn'nin de belirttiği gibi tren yavaşlasa da ilerlemeye devam etmektedir. AB'ye olan halk desteğinin ve AB'nin kredibilite/güvenilirlik düzeyinin oldukça düşük düzeyde olmasına rağmen bu yükselen reform trendi kısmi de olsa statükodan memnun olmayan reform yanlısı hükümetin çabaları ve STKlar, iş çevreleri ve entelektüeller gibi değişim ajanslarından yani tabandan gelen taleple açıklanabilir⁶⁹. Fakat belirtmek gerekir ki bu reform girişimleri, Aralık 2009'da AB Türkiye İlerleme Raporunu yayınladığında oluşabilecek tren kazasını önlemek için yapılan kısa vadeli ve fırsatçı çözümler olarak da yorumlanabilir⁷⁰. Bu nedenle devam eden reform sürecinin sürdürülebilirliği, en çok siyasi elitlerin uzun vadede AB sürecine bağlı kalıp kalamayacaklarına bağlıdır.

AKP'nin retorğinde AB çıpası reform hedeflerine ulaşmak için bir araç ve askeriye'nin siyasete müdahalesini kısıtlamak için bir fırsat olarak tanımlanmış ve bunların üyeliğin en az kendisi kadar önemli olduğu öne çıkarılmıştır⁷¹. Gerçekten de Başbakan Erdoğan bunu doğrularcasına 'Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini her anlamda yerine getireceğini ve Kopenhag Kriterleri'ni Ankara kriterleri olarak gözeteceğini' belirtmiş ve AB müzakereleri başlatma kararı almasa bile Türkiye'nin kendi yolunda ilerlemeye devam edeceğinin altını çizmiştir⁷².

Bu nedenle AB çıpası demokratik reformların yeniden başlatılması ve ilerlemesi için gerekli gücü ve kredibilitiyi/güvenirliliği kazanmak için politika oluşturanlar ve değişim ajansları tarafından kullanılmıştır. 2008 Ocak ayında Türkiye'nin ilk resmi Kürtçe dilde 24 saat yayın yapan kanalı (TRT-6) yayın hayatına başlamış ve bu olumlu gelişmeyi Dicle ve İstanbul Üniversiteleri'nde Kürt dili ve edebiyatı bölümlerinin açılması takip etmiştir. Bu gelişmeler "AKP hükümetinin Avrupalılaştırma sürecini

canlandırmak için yenilenmiş bir güç kazandığının”⁷³ ya da Rehn’in deyimiyle “AB reformları üzerinde yeniden odaklanılmasının”⁷⁴ olumlu işaretleridir. Son olarak Ocak 2009’da Devlet Bakanı Egemen Bağış’ın ilk tam zamanlı baş-müzakereci olarak atanması reform sürecinin ilerlemesi için umutları yükselmiştir.

AB, ayrıca hükümetin son dönem girişimlerinden biri olan ve Türk-Kürt tansiyonunu yatıştırmayı amaçlayan Kürt açılımından oldukça memnuniyet duymuştur. 2008 İlerleme Raporunda, “Kürt nüfusunun hak ve özgürlüklerden tam anlamıyla yararlanabilmesi için uygun koşulların yaratılması adına daha çok çaba gerektiğinin altı çizilmiştir”⁷⁵. Olli Rehn de Avrupa Parlamentosu’nda yaptığı konuşmada bu demokratik girişimin tüm Türk vatandaşlarının kültürel ve dilsel haklarının güçlendirmesine ve Güneydoğu Anadolu’da sosyo-ekonomik gelişmeye katkıda bulunacağını belirtmiştir⁷⁶. Kürt sorunu konusunda planlanan reformlar, Türkiye’nin bir iç sorunu olarak görülse de, Kürt sorununun çözümü Türkiye’nin AB üyelik süreci ile yakından ilintilidir. Reform girişimleri ile anayasanın daha kapsayıcı bir vatandaşlık tanımına izin verecek şekilde revizyona uğraması, ülkenin gelecek ajandasında yer alabilir. Fakat reform süreci çok zayıf ve kırılgan olduğundan bir şiddet tuzağına düşme riski hep var olmuştur⁷⁷. Türk siyaseti, AB’nin daha geniş siyasi ve kurumsal çerçevesinde yeniden kavramsallaştırılmadığı sürece bu çıkmaza girmek kaçınılmaz olacaktır.

8. Sonuç

Son dönem diğer uluslararası etkenler ve iç koşullar da etkili olmasına rağmen Türkiye’de yaşanan iç dönüşüm sürecini anlamak için AB önemli bir değişken olmuştur. Helsinki Zirvesi ile başlayarak iç ve dış faktörler uyumu, reformların gerçekleşmesini sağlamıştır. AKP hükümeti 2002-2005 yılları arasında Avrupalılaşma sürecinde altın yıllarını yaşamış, halktan güçlü bir destek alırken ve liberal aktörler ile koalisyon içindeyken, güçlü bir muhalefet ile de karşılaşmamıştır. Fakat 2005 sonrası dönemde Türkiye, hem içerde hem dışarıda ciddi zorluklar ile karşılaşmıştır. İçerde güçlü veto oyuncularına ek olarak, İslamcılar ve liberaller arasında kurulan koalisyon çökmüş, AKP hükümeti daha milliyetçi ve daha az Avrupa heveslisi retorikle kendini yeniden konumlandırmıştır. AB de Türkiye’nin üyeliği için net bir tavır takınamamış, üyeliğin kredibilitesi/güvenirliliği de git gide azalmıştır. Buna rağmen son yıllarda ülkede yükselen bir reform grafiğinin olduğu söylenebilir. Fakat süreç oldukça kırılgan olup büyük oranda iç ve dış faktörler arasındaki etkileşime bağlıdır.

Sonnottlar:

* Sözlük anlamı milli, yurt içi, ülke içindeki, iç, dahili, yerel, yerli, mahalli, ailevi olan domestik kelimesi bu çalışmada yurt içine ilişkin, ülke içindeki anlamında kullanılmıştır. Anlam ve kullanım itibarıyla domestik kelimesi, ulusal (national) ve yerel (local) kavramlarından farklılık taşımaktadır.

** Profesör, Jean Monnet Kürsüsü, Avrupa Çalışmaları Lisansüstü Bölümü, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir/Türkiye.

*** Politik ve Sosyal Bilimler Doktora Adayı (Berlin Graduate School of Transnational Studies, Freie Üniversitesi Berlin, Almanya). Bu makale Diğdem Soyaltın'ın M.Sc tezinin parçası olan model üzerinedir. (<http://www.essays.se/about/Digdem+Soyaltin/>). Yazarlar, Mehmet Uğur, Özlem Terzi, Tolga Bölükbaşı ve Ebru Ertugal'a değerli katkılarından dolayı teşekkür eder.

¹ AB aynı zamanda fırsat yapılarını açarak, var olanları değiştirerek ve AB düzeyinde ulus-altı etnik grupları mobilize hale getirerek Türkiye'de demokratik reformları teşvik etmek için hem çıpa hem de tetikleyici olarak rol oynadı (Bakınız; Nathalie Tocci "Europeanisation in Turkey: Trigger or Anchor for Reforms?" *South European Society and Politics*, 2005, Vol. 10, No. 1, s: 73-83; AB demokratikleşme için bir dışsal kaldıraç yaratmıştır.

² Diğer Avrupalılaştırma kavramsallaştırmaları için bakınız; Maria Green Cowles; Thomas Risse ve James Caporaso (der.) *Europeanisation and Domestic Change: Transforming Europe*. (Ithaca, Londra: Cornell University Press, 2001); Kevin Featherstone ve Claudio M. Radaelli (der.) *The Politics of Europeanisation*, (Oxford: Oxford University Press, 2003); Johan Olsen, "The Many Faces of Europeanisation", *ARENA Working Papers*, 2002, No.2; Tanja Borzel and Thomas Risse, "Conceptualizing the Domestic Impact of Europe" Kevin Featherstone ve Claudio M. Radaelli (der.) *The Politics of Europeanisation*, (Oxford: Oxford University Press, 2003) içinde, s: 55-78; Heather Grabbe, "How Does Europeanisation affect CEE governance? Conditionality, Diffusion and Diversity", *Journal of European Public Policy*, Vol.8, No. 6, 2001, s: 1013-1031.

³ Ulrich Sedelmeier (2006:4) literatürün Avrupalılaştırmayı genel olarak "AB'nin etkisi" veya "AB'nin temel etkisi"nin kısaltması olarak kullandığını belirtmektedir. Bakınız; Ulrich Sedelmeier, *Europeanisation in New member and Candidate states*, *Living reviews in European Governance*, Vol. 1, No. 3, <http://www.livingreviews.org/lreg-2006-3> Erişim tarihi: 03.09.2009.

⁴ Literatürdeki eski çalışmalar AB'den kaynaklanan yukarıdan-aşağıya düzenleme baskılarına verilen tepkilere odaklanmaktadır. Bakınız; Cowles ve diğerleri, *Europeanisation and Domestic Change: Transforming Europe*, 2001; Claudio Radaelli "Whither Europeanisation? Concept stretching and substantive Change", 2000, *European Integration online Papers*, Vol. 4, No. 8 <http://eiop.or.at/eiop/pdf/2000-008.pdf> Erişim tarihi: 25.08.2009; Klaus. H. Goetz

ve Simon Hix (der.) *Europeanised Politics? European Integration and National Political Systems*, (London: Frank Cass,2001).

⁵ Avrupalılaşma ve aday ülkelere etkisi için bakınız; Heather Grabbe, *The EU's Transformative Power, Europeanisation through Conditionality in Central and Eastern Europe*, , Palgrave Studies in European Union Politics, (London:Palgrave Macmillan 2004); Frank Schimmelfennig ve Ulrich Sedelmeier (der.) *The Europeanisation of Central and Eastern Europe*, (Ithaca ve London: Cornell University Press,2005); Dimitris G. Papadimitriou, "Exporting Europeanisation: EU enlargement, the twinning exercise and administrative reform in Eastern Europe European" Konferans bildirisi. *ECPR Joint Sessions* Turin 22-27 Nisan 2002.

⁶ Koşulluluğun altında yatan temel mantık ödül ile teşviktir. Bakınız; Schimmelfennig ve Sedelmeier, "Governance by Conditionality: EU Rule Transfer to the Candidate Countries of Central and Eastern Europe". *Journal of European Public Policy*, 2004, Vol. 11, No. 4, s: 661-679 ve ayrıca Grabbe, *The EU's Transformative Power: Transforming Europe*, 2004.

⁷ Radaelli, "Whither Europeanisation? Concept stretching and substantive Change", [s. 4].

⁸ a.g.e., [s: 4-5].

⁹ Radaelli "Whither Europeanisation? Concept stretching and substantive Change", 2000; Cowles ve diğerleri, *Europeanisation and Domestic Change: Transforming Europe* 2001; Risse ve Börzel, "Conceptualizing the Domestic Impact of Europe" 2003. Avrupalılaşmaya yanıtın farklı bir biçimde domestik değişimin sonuçlarını tartışmaktadırlar.

¹⁰ Radaelli Avrupalılaşmanın kısıtlanması şeklinde olası sonuçlarını belirtmektedir. (Whither Europeanisation? Concept stretching and substantive Change, 2000, [s: 11]). Bu durumda, ulusal politika daha öncekinden daha az Avrupalı hale (negatif Avrupalılaşma) gelmektedir.

¹¹ Cowles ve diğerleri, *Europeanisation and Domestic Change: Transforming Europe*, 2001, [s: 236].

¹² Literatür, AB'nin hedef ülkelerin gerekliliklere uymasını sağlaması anlamında çok sayıda mekanizmadan bahsetmektedir. Knill ve Lehmkuhl AB'nin alıcı ülkelere empoze ettiği belli bir modeli tavsiye ettiği 'kurumsal uyum'; yurtiçi (domestik) aktörler arasında kaynakların yeniden dağılımına neden olan 'değişen' yurtiçi (domestik) 'fırsat yapıları'; ve yurtiçi (domestik) aktörlerin inanışlarını değiştiren 'politika çerçevlendirme' birbirinden ayırmaktadır (Christoph Knill ve Dirk Lehmkuhl, "How Europe Matters. Different Mechanisms of Europeanisation", *European Integration online Papers* (EIoP), Vol. 3, No. 7,1999); Börzel ve Risse, "Conceptualizing the Domestic Impact of Europe", 2003 ve; Cowles ve diğerleri, *Europeanisation and Domestic Change: Transforming Europe*'ye katkıda bulunanlar

yerel kurumlar ve Avrupa politikaları arasındaki sözde 'uyum iyiliği'ne dikkat çekmişlerdir (basit dilde, kurumsal uyumluluğun derecesi). 'Uyum iyiliği'ne odaklanarak, bu aktörler açıklayıcı-aracı faktörlere (resmi kurumları, veto oyuncularını, değişen ajanları ve politik kültürü kolaylaştırarak) herhangi değişim mekanizmasıyla bağlantılı olarak dikkati çekmektedirler. Avrupalılaştırma süreci altında yerel yapısal değişim "üç-adımlı" bir yaklaşım olarak görülebilir. Bu adımlar; Avrupalılaştırma, uyum iyiliği ve aracı faktörler hep beraber yerel yapısal değişimin sonuçlarını etkilemektedir.

¹³ J. G March ve J.P. Olsen "The Institutional Dynamics of International Political Orders", *International Organization*, Vol. 52, No. 4, 1998,s: 943-969.

¹⁴ Schimmelfennig ve Sedelmeir, *The Europeanisation of Central and Eastern Europe*; Schimmelfennig ve Sedelmeir, "Governance by Conditionality: EU Rule Transfer to the Candidate Countries of Central and Eastern Europe".

¹⁵ Schimmelfennig ve Sedelmeier, *The Europeanisation of Central and Eastern Europe*, [s. 7]. Uyum ve sosyal öğrenme ile ilgili daha fazla detay için bakınız; Jeffrey Checkel, "Why Comply? Social Learning and European Identity Change", *International Organization*, 2001, Vol. 55, No.3, s: 553-588.

¹⁶ Frank Schimmelfennig, Stefan, Engert ve Heiko Knobel, *International Socialization in Europe: European Organizations, Political Conditionality and Democratic Change*, Palgrave Studies in European Union Politics, (Houndmills, Basingstoke; New York Palgrave Macmillan, 2006), [s.58].

¹⁷ Cowles ve diğerleri, *Europeanisation and Domestic Change: Transforming Europe*, 2001, [s: 1-3].

¹⁸ Putnam tarafından geliştirilen iki-düzeyleli oyun teorisi uluslararası uzlaşmalar için dış ve yerel düzey arasındaki etkileşimli süreci vurgulamaktadır. (daha detay için bakınız; Robert Putnam, "Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games", *International Organization*, 1998, Vol. 42, s: 427-460).

¹⁹ Schimmelfennig tarafından belirtildiği gibi etkili dış yönetim iki şekilde güvenilir olmalıdır. İlk olarak, hedef ülkelerin katılım yolunda AB'nin siyasi koşullarına uyum ve AB yasalarına adapte olma seyrine cevaben anlamlı adımlarla ödüllendirildiği kesinliği gerektirmektedir. İkinci olarak, eğer gerekli reformları karşılamazsa AB üyeliğinden ihraç edileceklerinden haberdar edilmeliler (Bakınız; Frank Schimmelfennig, "EU Political Conditionality after 2004 Enlargement :consistency and effectiveness?" *Journal of European Public Policy*, 15(6), 2008, [s.921] ,s:918-937); Grabbe ("How Does Europeanisation affect CEE governance? Conditionality, Diffusion and Diversity", [s. 1020]) her aday katılım yolunda bir sonraki sürece ilerleyebilmesini AB belirlerken sürecin bu kısmını "kapıyı tutma" (gate-keeping) olarak adlandırmaktadır. Bu anlamda üyelik bakış açısının uzaklığı ya da diğer bir deyişle ödüllerin yakın gelecekte verilmesinin olasılığı aynı zamanda koşulluluğun verimliliğini ve uyumu etkilemektedir (Schimmelfennig ve

diğerleri, *International Socialization in Europe...*, [s.11]). İkinci değişken koşulluluğun verimliliği için önemli olan AB koşullarının algılanan meşruluğudur. Koşullar gayri ihtiyari Üye devletlerarasında paylaşılan, açıkça ifade edilen ve tutarlı bir şekilde AB’de uygulanan kurallara dayandığında, meşruluk düzeyi ve dolayısıyla uyum için çekim etkisi yüksektir ve hedef hükümetler tarafından manipüle edilmesi zordur. Tam tersi şekilde, “çifte standartlar” AB’de düşük düzeyli güven ile sonuçlanacak ve aynı uyum durumunu yaratmada başarısız olacaktır. (Schimelfennig ve diğerleri, *International Socialization in Europe...*, [s.50]).

²⁰ İç (domestik) faktörler AB gerekliliklerine uyumu etkilemektedir. Öncelikle, uyumun olasılığı net uyum maliyetleriyle (siyasi veya hükümetlerin güç maliyetleri) birlikte azalmaktadır. İç uyum maliyetlerinin yanı sıra, veto oyuncularının varlığı aynı zamanda uyum yolunda koşulluluk etkisini azaltmaktadır. Veto oyuncularının teorisine göre, “statükonun anlamlı bir değişimin zorluğu genel olarak veto oyuncularının sayısı ile ve uzaklığı ile beraber artmaktadır” (Bakınız; George Tsebelis, *Veto players: How Political Institutions Work*, (NY: Princeton University Press, 2002) [s. 37]). Avrupalılaşıma, yerel yapı içinde eski normatif düzeni korumaya ve bunu sürdürmeye yarayan güç aracını (ordu, polis veya istihbarat servisi) kontrol etme şeklinde kazanılmış çıkar ile kurumlaşan veto oyuncusu (siyasi elitler, ordu ve yargı aktörleri, bürokratlar, vs.) eğer fazla sayıda ise bir mücadeleye dönüşmektedir. Avrupalılaşıma bu güçlerin çıkarlarını tehdit eder, özerkliklerini sınırlar veya yerini değiştirirse, uyumun maliyeti çok yükselecek ve Avrupalılaşıma hız kaybedecektir (Schimmelfennig, Engert S. ve Knobel “Costs, Commitment and Compliance: The Impact of EU Democratic Conditionality on Latvia, Slovakia and Turkey”, *Journal of Common Market Studies*, Vol.41, No.3, 2003, [s. 496] s:495-518). AB ile AB ile özdeşleşme düzeyi (kimlik) ve rezonans son iki değişkendir. Önceki, hedef hükümetin ait olmak istediği alakalı ‘grup-ıç’i olarak kabul etmesi ile ilgilidir. Üye olmayan ülkeler, eğer kendilerini AB topluluğu devleti ve toplumu olarak çoktan tanımlamış ya da tanımlıyorlarsa AB tarafından daha kolay ikna edilmektedir (Checkel “Why Comply? Social Learning and European Identity Change” 2001, [s. 563]). Ana hipotez, bir hükümet “Avrupa” ile daha güçlü şekilde tanımlandıkça koşulluluğun daha etkili olacağı şeklindedir. Avrupa normları ve değerleri hedef ülkede daha önceki normlar, değerler ve pratiklerle yankı bulduysa ve ‘Avrupa fikri’ aday ülkenin siyasi kimliğinin (devletin kendisini ve kendi devletini ‘Batılı’ ve/veya ‘Avrupalı’ olarak tanımlayıp tanımlamadığı) belirleyici bir parçasını oluşturuyorsa devletlerin AB tarafından daha kolay ikna edileceğini daha sonraki tartışmaktadır. Bu, domestik rezonans hipotezi olarak bilinmektedir. (Schimmelfennig ve Sedelmeier, *The Europeanisation of Central and Eastern Europe*, 2005, [s. 20]). Dolayısıyla AB normları ve değerleri, hedef ülkede- Checkel’in “kültürel eşleşme” adını verdiği- daha önceki normlar, değerler ve pratiklerle yankı bulduysa, aktörlerin sosyal öğrenmeye ve iknaya daha açık olduğuna dikkat edilmelidir.

(Bakınız; Jeffrey Checkel, "Norms, Institutions, and National Identity in Contemporary Europe", *International Studies Quarterly*, Vol. 43, No.1, 1999,s: 84-114).

²¹ Uyumun politika yapıcı elitler tarafından sağlandığı farzedilmektedir (Bakınız; Gergana Noutcheva, "EU Conditionality and Balkan Compliance: Does Sovereignty Matter?" Doktora Tezi, 2006, Pittsburgh Üniversitesi, [s.17]). Ancak çıkar grupları, büyük iş toplulukları, STK'lar ve değişim ajanları olarak hareket eden diğer sivil toplum organizasyonları gibi hükümet dışı yerel aktörlerin daha ileri Avrupa reformları için hükümetlere baskı yapabileceği ve siyasi elitleri zorlayabileceğine dikkat edilmelidir. Dolayısıyla, bu aktörler Avrupalılaştırma sürecini şekillendiren kilit oyuncular olarak görülmelidir.

²² Bakınız; D. North, *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, (Cambridge, U.K. and N.Y: Cambridge University Press, 1990); Kathleen Thelen ve Wolfgang Streeck, *Beyond Continuity: Institutional Change in Advanced Political Economies*,(USA: Oxford University Press, 2005); P. Pierson 'Increasing returns, path dependence, and the study of politics', *American Political Science Review*, Vol. 94 (2), 2000, s: 251-267.

²³ Noutcheva, "EU Conditionality and Balkan Compliance: Does Sovereignty Matter? 2006, [s. 17-21] .

²⁴ Ian Manners "Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?" *Journal of Common Market Studies*, Vol. 40, No.2, 2002, [s.254], s: 235-258.

²⁵ Öniş, Türkiye'nin Avrupa ile özdeşleşmesinin ulusal doktrin olan Kemalizmin bir ürünü olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle AB üyeliğinin gerçekleşmesi Kemalist modernleşme projesi için bir doruk noktası ve Atatürk'ün ülke için kurduğu hayalin gerçekleşmesi olarak algılanmaktadır (Daha fazlası için bakınız; Ziya Öniş, "Turkey's Encounters with the New Europe: Multiple Transformations, Inherent Dilemmas and the Challenges Ahead". *Journal of Southern Europe and the Balkans*, Vol. 8, No. 3, 2006, [s.4],s: 279-298). Bakınız; Ioannis Grigoriadis, *Trials of Europeanisation: Turkish Political Culture and the European Union*,(Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillian, 2009).

²⁶ Daha fazlası için bakınız; Leda-Agapi Glyptis, "The Cost of Rapprochement: Turkey's Erratic EU Dream as a Clash of Systematic Values", *Turkish Studies*, Vol: 6, No. 3, 2005,s:401-420; W Posch, "Crisis in Turkey: Just another Bump on the Road to Europe?" *Institute for Security Studies Occasional Paper*, 2007, No.67; Paul Kubicek, The Turkish-European Relations at a New Crossroads?" *Middle East Policy*, Vol. 4, 1999,s: 157-173.

²⁷ Schimmelfennig ve diğerleri, Costs, Commitment and Compliance:..., [s. 508] .

²⁸ Kürt sorunu hakkında daha fazla bilgi için bakınız; Nigar Karimova ve Derevell Edward, "Minorities in Turkey" Occasional Papers No: 19, *Swedish Institute for*

International Affairs, Stockholm, 2001; Doğu Ergil, "The Kurdish Question in Turkey", *Journal of Democracy*, Vol. 11 No. 3, 2001, s: 122-135.

²⁹ Åsa Lundgren ve Zeynep Oktav, "A Thorny Issue in Turkish-EU Relations: Minority Protection", 25-28 Mart 2008 tarihinde Floransa Avrupa Üniversitesi Enstitüsü tarafından düzenlenen, 10. Akdeniz Sosyal ve Politik Araştırma Toplantısında (*Tenth Mediterranean Social and Political Research Meeting*, EUI: Florence, Montecatini Terme), sunulan konferans bildirisi.

³⁰ Tocci, PKK'nın son zamanlarda asıl amacını Türkiye'deki Kürtler için politik ve sivil hakların kazanılması yönünde çalışarak yumuşattığını iddia etmektedir. (Nathalie Tocci, "The EU and Conflict Resolution in Turkey and Georgia: Hindering EU Potential Through the Political Management of Contractual Relations", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 46, No. 9, 2008, [s.877], s: 875-897).

³¹ European Council, Accession Partnership Document with the Republic of Turkey, Brussels, 18 .02. 2008 (2008/157/EC), [s. 6] .

³² Senem Aydın ve Ali Çarkoğlu "EU Conditionality and Democratic Rule of Law in Turkey", *Center on Democracy, Development and the Rule of Law Working Paper*, Stanford University, 2006, [s:36]; Marcie Patton, "AKP Reform Fatigue in Turkey: What has happened to the EU reform Process?" *Mediterranean Politics*, Vol.12, No.3, 2007, [s.346] , s:339-358., Metin, Heper, "The EU: Turkish Military and Democracy" *South European Society and Politics*, Vol.10, No.1, 2005 [s.35], s: 33-44.

³³ Askeriyenin sivil ve demokratik kontrolünün bu nedenle itiraz edilemez, aleyhinde bir şey denilemez bir konumda olduğu söylenebilir. Bu tür üstün/baskın normlara açıkça itiraz etmek imkansız olarak görülmektedir. (daha fazla bilgi için bakınız; Ole Elgström, "Consolidating 'unobjectionable' norms: negotiating norm spread in the European Union". O. Elgström ve C. Jönsson (der.) *European Union Negotiations. Processes, Networks and Institutions*. (London: Routledge, 2005), içinde [s.29]).

³⁴ Türkiye-AB ilişkilerinin geçmişi 1950lere dayanmaktadır. Avrupa Tarihinin büyük bölümünde Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa politikasının bir parçası olmasına rağmen, Türkiye'nin kendini Batının ekonomik, güvenlik, kültürel ve politik yapılarına (OEEC, NATO, Kore Savaşı gibi) dahil olması İkinci Dünya Savaşı sonrasına denk gelmektedir. Türkiye 1963 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu(AET) ile Ortaklık Anlaşması (Ankara) imzalamıştır. Türkiye'nin AET/AB ile olan uzun tarihi ilişkisi ülkenin modernleşme ve Batılaşma sürecini desteklemiştir.1987 yılında Avrupa Topluluğu'na tam üyelik başvurusu ve Topluluğun cevabi Türkiye'nin Avrupalılığının hem Avrupa'da hem de Türkiye'de yeniden değerlendirilmesine yol açmış, Soğuk savaş sonrası oluşan koşullar ve Lüksemburg Zirvesi bu duyuları güçlendirmiştir. Takip eden Cardiff, Viyana ve Köln Zirveleri Türkiye'ye uzun dönemde üyelik perspektifi ile birlikte özel statü

tanıyan Lüksemburg Zirvesi kararını değiştirememiştir. Fakat Komisyon'un 1998 yılında diğer aday ülkelerle birlikte Türkiye için de ilerleme raporu yayınlaması Türkiye'nin de Kopenhag katılım kriterlerine göre değerlendirileceğini göstermiştir.

³⁵ Heinz Kramer, "Turkey's Accession process to EU: The agenda behind the agenda" *SWP Comments*, October 2009; [s. 4] .

³⁶ C.O Meyer ve G. Umbach, "Europeanisation of National Economic Governance Through Policy Coordination?" Wolfgang Wessels, Christoph O. Meyer ve Ingo Linsenman (der.) *Economic Government of the EU: A Balance Sheet of New Modes of Policy Coordination*, (Basingstoke:Palgrave Macmillan, 2007), içinde [s.76], s: 91-118.

³⁷ Türkiye-AB ilişkilerinde zamanlamanın rolü için bakınız; Atila Eralp, 'The role of temporality and interaction in the Turkey-EU relations, *New Perspective on Turkey*, No.40, [s. 169] , 2009,s: 149-169.

³⁸ Meltem Müftüler-Bac, "Turkey's Political Reforms and the Impact of the European Union", *South European Society and Politics*, Vol.10, No.1, 2005, [s. 22],s:17-31;Senem Aydın ve Fuat Keyman, "European Integration and the Transformation of Turkish Democracy", *CEPS EU-Turkey Working Papers* No. 2, 01.08.2004, [s.36] .

³⁹ Metin Heper ve Aylin Güney, 'The Military and Consolidation of Democracy: The Recent Turkish Experience", *Armed Forces and Society*, Vol. 26, 2000, [s.647], s: 635-657.

⁴⁰ Askeriyenin gözünde AB üyelik süreci askeriyenin gücünü kısıtlayarak ve devleti İslami oluşum ve Kürt ayrılıkçılığı gibi tehditler açmak suretiyle devleti zayıflatacaktır (Aydın ve Çarkoğlu, "EU Conditionality and Democratic Rule of Law in Turkey", [s.53] ; Patton, "AKP Reform Fatigue in Turkey...", [s. 346]).

⁴¹ European Commission, 2002 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession, Brussels, 09.10.2002 SEC (2002), 1412.[s.25] .

⁴² Schimmelfennig ve diğerleri, "Costs, Commitments and Compliance:...", [s. 309] .

⁴³ European Commission, 2002 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession, [s.139] .

⁴⁴ Keyman ve İçduygu, güçlü devlet geleneği, toplumun organik vizyonu ve cumhuriyetçi vatandaşlık modeli gibi unsurların Türk modernleşmesinin devlet merkezci temelini oluşturduğunu belirtmişlerdir. Bu nedenle Türkiye'de sivil toplum AB ülkelerindeki gibi bir etki ve varlık göstermekten oldukça uzak olmuştur (Bakınız; Fuat Keyman ve Ahmet İçduygu, "Introduction: citizenship, identity, and the question of democracy in Turkey" F. Keyman ve A. İçduygu (der.) *Citizenship*

in a Global World: European Questions and Turkish Experiences, (London: Routledge, 2005), s: 196-216.

⁴⁵ Kemal Kirişçi, "The limits of conditionality and Europeanisation: Turkey's dilemma in adopting the EU acquis on asylum", *European Union Studies Association (EUSA)*, Montreal, Canada, 2007 (10th), 17.05.2007 – 19.05.2007.

⁴⁶ Ergun Özbudun, "From Political Islam to Conservative Democracy: The Case of the Justice and Development Party", *South European Society and Politics*, Vol. 11, Issue 3-4, 2006, s: 543-557.

⁴⁷ Schimmelfennig ve diğerleri, *International Socialization in Europe...* [s.107] .

⁴⁸ AKP Hükümeti Kürt haklarına ilişkin olarak Türkçe dışındaki anadillerde özel ve devlet kanallarındaki TV yayını önündeki engellerin kaldırılması, Güneydoğu Anadolu'da üç ilde özel Kürt kurslarının açılması, ifade ve konuşma özgürlüğünü kısıtlayıcı Terörle Mücadele kanununun 8.maddesinin kaldırılması, Kürt çocuklara Kürtçe isim verilmesi hakkının sağlanması, Türkiye'de terörizmi ve Kürt ayrımcılığını destekledikleri gerekçesiyle 1994'te beri hapiste olan Demokratik parti üyelerinin serbest bırakılması ve tüm koşullar altında (savaş dönemi dahil) idam cezasının kaldırılması gibi önemli reformları hayata geçirmiştir. Keyman bu reformların özellikler Kürtler için sosyal ve kültürel haklarını radikal düzeyde genişlettiğini fakat ülkede vatandaşlık kavramının değişmesine yol açacak derin etkileri olan değişiklikler yaratmaktan oldukça uzak olduklarını belirtmiştir (Fuat Keyman, "Modernization, Globalization and Democratization: *The AKP Experience in Turkey*", 25-28 Mart 2008 tarihinde Floransa Avrupa Üniversitesi Enstitüsü tarafından düzenlenen 10.Akdeniz Sosyal ve Politik Araştırma Toplantısında (*Tenth Mediterranean Social and Political Research Meeting*, EUI: Florence, Montecatini Terme) sunulan konferans bildirisi [s. 20]).

⁴⁹ Olli Rehn "An open and self-confident society: fundamental freedoms, constitutional reform and democratization in Turkey", Conference on constitutional reform in Turkey European Parliament, 3 Mart 2008, SPEECH/08/121.

⁵⁰ "A quiet revolution: Less power for Turkey's army is a triumph for the EU", *Financial Times* (editorial), 31.07.2003.

⁵¹ Ziya Öniş, "Turkish Transformation and the Future of the New Europe" *MedObs Paper* No: 4, 2005, [s.6]; aynı zamanda bakınız; Ziya Öniş "Turkey's Encounters with the New Europe: Multiple Transformations, Inherent Dilemmas and the Challenges Ahead". *Journal of Southern Europe and the Balkans*, Vol. 8, No. 3, 2006,s: 279-298.

⁵² Ziya Öniş ve Fuat Keyman, *Turkish Politics in a Changing World: Global Dynamics and Domestic Transformations* (Istanbul: Istanbul Bilgi University Press, 2007), [s.67].

⁵³ Bakınız; TÜSİAD 1995. "Optimal State." February 1995, T/95, s. [2-174] ; TÜSİAD, Private View. Summer 1996, No. 2-3; "Perspectives on Democratization in Turkey." January 1997.

⁵⁴ İçduyu, Avrupalılaştırma sürecinin toplumsal düzeyde sivil aktörlerin ortaya çıkması için bir çapa rolü oynadığını ve önemli bir dış baskı kurduğunu belirtmiş ve bu aktörlerin ülkenin demokratikleşme süreci için etkin rol oynadıklarının altını çizmiştir (Bakınız; Ahmet İçduyu; "Turkey's Europeanisation Process and Civil Society: Towards a Differentiated Analysis." 2-3 Aralık 2005 tarihinde Koç Üniversitesi tarafından düzenlenen Avrupalılaştırma ve Dönüşüm: Helsinki Sonrası Dönemde Türkiye (*Europeanisation and Transformation: Turkey in the Post-Helsinki Era*) konulu konferansta sunulan bildiri.

⁵⁵ Schimmelfennig ve diğerleri, *International Socialization in Europe...* [s. 107] .

⁵⁶ Presidency Conclusions of the European Council meeting in Brussels, 16.12.2004 ve 17.12.2004, [s.6].

⁵⁷ Reformların altın çağı olarak adlandırılmıştır (Bakınız; Turkey in Europe Breaking the vicious circle' Second Report of the Independent Commission on Turkey September 2009, Open Society Foundation and the British Council, [s.13]).

⁵⁸ Mehmet Uğur ve Yankaya, Dilek, "Policy Entrepreneurship, Policy Opportunism, and EU Conditionality: The AKP and TÜSİAD Experience in Turkey", *Governance*, Vol. 21, No. 4, 2008, [s. 595-7], s: 581-601.

⁵⁹ Turkey in Europe Breaking the vicious circle' Second Report of the Independent Commission on Turkey September 2009.

⁶⁰ Esen, A.T ve H. Tolga Bölükbaşı, "Attitudes of Key Stakeholders in Turkey Towards EU-Turkey Relations: Consensual Discard or Contentious Accord" N. Tocci (der.) *Talking Turkey in Europe: Towards a Differentiated Communication Strategy*.(Roma: Istituto Affari Internazionali, 2008) içinde s: 175-197.

⁶¹ Eurobarometre, *Eurobarometre 69 Türkiye Ulusal Raporu*, 2008, [s.20] .

⁶² Patton, "AKP Reform Fatigue in Turkey..."2007, [s. 340] .

⁶³ Ziya Öniş "Conservative Globalists versus Defensive Nationalists: Political parties and Paradoxes of Europeanisation." Susannah Verney ve Kostas Ifantis (der.) *Turkey's Road to EU Membership: National Identity and Political Change*, (London: Routledge, 2009), içinde [s. 44] s: 35-48.

⁶⁴ Erdoğan'ın Kürtlerin yoğunluklu olarak yaşadığı Diyarbakır'a ziyareti sırasında Kürtlere yönelik 'Ya sev, ya terket' gibi sert bir ifade kullanması, bu söylem biraz da aşırı milliyetçi MHP'nin 'sev ya da terket' sloganını anımsattığı için büyük şok yaratmıştır (Bakınız; Gareth Jenkins, "The Politics of Personality: Erdogan's Irascible Authoritarianism" *Turkey Analyst*, Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Joint Center, 13.02.2009, Stockholm) Toplumsal düzeyde Türk-Kürt

ilişkilerini tehdit eden bu gelişmeler ve Kürt haklarına ilişkin bazı reformların sorgulanır hale gelmesi, reform sürecini durma noktasına getirmiş ve bazı reformların ertelenmesine yol açmıştır.

⁶⁵ 2007 genel seçimleri hakkında bir medya analizi için bakınız; Canan Balkır, Susan Banducci, Didem Soyaltın, ve Huriye Toker, "Expecting the Unforeseeable: The 2007 Turkish Elections in the Media", *Turkish Studies*, Vol: 9 No: 2, June 2008, s: 197-212.

⁶⁶ Uğur ve Yankaya [s.581], AKP ve TUSİAD'ın AB sürecine olan bağlılıklarının süresi ve geçerliliği arasındaki farkı açıklamak için 'politika müteşebbisi' ve 'politika fırsatçısı' kavramlarını kullanmışlardır. İlki uzun vadeli, ikincisi kısa vadeli vizyonları olan aktörleri ifade etmektedir. Yazarlar, AKP ve TUSİAD'ın her ikisinin de AB üyelik sürecinin yarattığı fırsatlardan yararlanarak önemli reformları yapmak için hareket ettiğini belirtmişler fakat AKP'nin süreç içerisinde pratikte ve retorikte reform çabalarını yavaşlatarak bir politika faydacısı haline geldiğini ifade etmişlerdir. TUSİAD ise reformların devamına olanak sağlayacak gerekli politik yaratıcılık için AB koşulluluğuna bağlılığın hala geçerli bir temel oluşturduğu görüşündedir. Bu duruş TUSİAD'ın bir politika müteşebbisi olduğunu kanıtlamıştır [s.597] (Bakınız; Mehmet Uğur ve Dilek Yankaya "Policy Entrepreneurship, Policy Opportunism, and EU Conditionality: The AKP and TUSİAD Experience in Turkey" *Governance: An International Journal of Policy, Administration, and Institutions*, 21(4), 2008, s: 581-601).

⁶⁷ Nora Onar "Kemalists, Islamists, and Liberals: Shifting Patterns of Confrontation and Consensus, 2002-06", *Turkish Studies*, Vol. 8, 2007, [s. 285]. s: 273-288.

⁶⁸ Aydın ve Çarkoğlu, "EU Conditionality and Democratic Rule of Law in Turkey" [s.69]; Svante Cornell ve Halil Magnus Karaveli, "Prospect of a Torn Turkey: A Secular and Unitary Future?", *Silk Road Paper*, Central Asia-Caucasus Institute Silk Road Studies Program, Stockholm, October 2008, [s. 45].

⁶⁹ Gözde Yılmaz, "Slow-Down or Continuum: Europeanisation of Minority Rights in Turkey" 09.05.2009 tarihinde Budapeşte'de Central European University tarafından düzenlenen Konferansta (Enlargement – Five Years After: The State of European Integration and New Challenges for the Discipline Conference), sunulan bildiri.

⁷⁰ Gareth Jenkins, "The Politics of Personality: Erdogan's Irascible Authoritarianism" *Turkey Analyst*, Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Joint Center, 13.02. 2009, Stockholm.
<http://www.silkroadstudies.org/new/inside/turkey/2009/090213A.html>
Erişim tarihi: 23.08.2009

⁷¹ Tocci, "Europeanization in Turkey: Trigger or Anchor for Reforms?", [s. 80].

⁷² "Copenhagen criteria would become Ankara criteria", *Journal of Turkish Weekly (JTW)*, July 2005.

⁷³ Ziya Öniş, 'The New Wave of Foreign Policy Activism in Turkey Drifting away from Europeanisation?' *Danish Institute for International Studies Report 5*, 2009, [s.32].

⁷⁴ Olli Rehn 'Turkey to refocus on EU reforms', Strasbourg Plenary session Strasbourg, 21 May 2008, SPEECH/08/257.

⁷⁵ European Commission, 2008 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession, Brussels, SEC (2008) 2699, Brüksel, [s.28].

⁷⁶ *Radikal*, 3 Eylül 2009, Brüksel

⁷⁷ Henri Barkey ile Mülakat, the Carnegie Endowment for International Peace in Washington, D.C., http://www.rferl.org/content/Interview_Will_Turkeys_Kurdish_Initiative_Succeed/1798312.html Erişim tarihi: 12.08.2009.

1883

MARMARA
ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA
ÜNİVERSİTESİ